

“SU HAKKI” OLMALI MI?

Özden N. SAV*

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi bünyesinde görüşülen “Uluslararası İnsan Hakları ve Suyu Erişim” başlıklı karar tasarısı dolaşısıyla yazdığım “Su Hakkı” başlıklı yazımda dile getirdiklerimi, bu kez bir başka bakış açısından irdelemek istiyorum.¹ Türkiye’nin su kaynakları, artan nüfusuyla orantılı olarak artmamaktadır. Öte yandan ülkemiz, aynı coğrafi bölgede yer alan ülkelere oranla sahip olduğu doğal varlıklar ve yeraltı zenginlikleri bakımından göreceli olarak daha iyi durumda olmasının da etkisiyle, türlü uluslararası istem ve baskıların hedefi olabilmektedir. Birleşmiş Milletler bünyesinde gündeme getirilen bu yeni insan hakkı konusundaki gelişmelerin zaman içinde ülkemizi olumsuz yeni istemlerle karşı karşıya getirebilir.

Yeryüzündeki tüm canlıların var olması ve yaşamını sürdürmesinde vazgeçilmez bir temel öge olduğu için suyun yaşamsal değer ve öneme sahip olduğu açıktır. Su konusunda yapılan temel saptamalardan biri olan “suyun kıt olmasının, su kaynaklarının, yanlış yerde (örneğin Kuzey Arktik Bölgede ya da Antarktika’da), yanlış biçimde (donmuş ya da deniz suyu olarak) bulunduğu” yolundaki savın² günümüzde geçerliğini yitirdiği açıktır. Geleneksel üretim ve tüketim alışkanlıklarımıza bağlı olarak, yerküremizi çevreleyen havayuvuru (atmosfer) günden güne ısınmaktadır. Bu nedenle günümüzde, yerküremizin etrafındaki ha-

* Dr., Av., Ankara Barosu.

¹ Özden Sav, “Su Hakkı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 68, s. 343-359 (Ocak 2007).

² Yerküremiz yüzeyinin % 71’i suyla kapla olmakla birlikte, bunun yalnızca %3’ü tatlı sudur ki bunun da önemli bir kısmı buz, kar ya da derin yeraltı su kaynakları biçimindedir. Bunun %1’inden azı ise (bu rakam dünya su kaynaklarının % 0,03’ü anlamına gelmektedir) doğrudan doğruya insanın erişimindedir [JDCC, “Strategic Trends (1. Basım), Physical Dimension, paragraf 21].

vayuvarı ve hava hareketlerini düzenlediği bilinen okyanuslarda ya da anakaralarda hiçbir noktanın, -bir devletin egemenliği altında bulunmayan, dolayısıyla herkesin yararlanmasına konu olan yerler ve kaynakların (okyanuslar, kutuplardaki buzullar), artık yanlış yerde ya da yanlış konumda olduğu ileri sürülemez.

Sanayileşme devriminden bu yana insanoğlunun kullana geldiği geleneksel üretim ve tüketim yöntemlerinin, doğa ve doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkileri bilindiği halde yanlışların istikrarlı biçimde sürdürülmesi, takvimlerin 21. yüzyıla dönmesiyle birlikte, korkulan olumsuz etkilerini doğurmaya başlamıştır. Dünya iklimindeki değişmeye ve dünya nüfusunun hızla artmasına karşın doğal kaynakların aynı oranda artmaması ve mevcut kaynakların akılcı olmayan biçimde tüketilmesi bu yüzyılda suyu insancıl sorunlar arasında özel bir yere oturtacak gibi görünmektedir. Bu veriler gerçekte yeni bir tüzel ve siyasal oluşumun da belirtisidir. İşte bu gelişmeleri göz önünde tutarak, uluslararası düzlemde gündeme getirilen '*su hakkı*' savını bir kez daha irdelemek istiyorum.

Bu incelemede, "*Soğuk Savaş*"ın sona ermesiyle birlikte tek kutuplu hale gelen dünyamızdaki bazı yeni siyasal değişimler dikkate alınmaktadır. Dikkate alınan bir başka gelişme, 1992 Rio Zirvesi'nde imzaya açılan İklim Değişikliği Sözleşmesi'nin uygulanmasını izleyen İklim Değişikliği Hükümetlerarası Paneli'nin (IPCC) 2007 yılı Şubatı başında yayımlanan raporudur. Yerkürenin ikliminin insan eliyle değiştiği açıkça dile getirilen bu Rapor, iklim değişikliği ve su kıtlığının akut biçimde yaşandığı Kuzey yarımküre için bundan sonra izlenecek yolun belirlenmesinde yol gösterici olmalıdır. Son olarak, BM İnsan Hakları Konseyi'nde kabul edilen 2/104 sayılı "*İnsan Hakları ve Suyu Erişim*" başlıklı karar uyarınca, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK) tarafından "*güvenli içme suyu ve hijyen altyapısına erişim*" (Access to safe drinking water and sanitation) konusunda bir çalışmanın 2007 Mayıs'ında başlatıldığı ve bu çalışmanın sürdürülmekte olduğu da dikkate alınacaktır.³

³ 11 Mayıs 2007 tarihinde Cenevre'de yapılan "İnsan Hakları ile Su ve Hijyen Altyapısına Erişim üzerine Danışmalar" konulu toplantı için BMİHYK tarafından "Consultation on Human Rights and Access to Water and Sanitation" başlıklı, simge numarasız olarak yayımlanan bir çalışma bulunmaktadır. Bu kâğıt, üye devletlerce görüşülmemiş ve kabul edilmemiştir. Buna karşın, BM'nin insan hakları sistemi içinde bazı devletlerce gündemde tutulmaktadır.

1. Su Hakkının Tanımlanması

Yukarıda anılan yazımın kaleme alınma nedeni, genel, kapsamlı ve ayrı bir “su hakkı”nın günümüzde oluşturulması düşüncesine karşı çıkmak; bu yöndeki savı eleştirmekti. Uluslararası düzlemde kendi başına bir “su hakkı”nın bulunduğu savı eleştirilirken, bu karşı görüşü geliştirebilmek üzere bazı verileri anımsamak gereği ortaya çıkmaktadır.

Tıpkı ‘halkların kendi kaderini tayin hakkı’⁴ örneğinde yaşandığı gibi, uluslararası insan hakları platformunda bir insan hakkı olarak yazılı hale getirilecek ‘su hakkı’ da uygulamada çetin sorunlara yol açabilecektir.

İlk kez 15 sayılı Genel Yorum’da⁵ zaten bulunduğu savunulmuş olan ‘su hakkı’nın, söylenmesi ve akılda kalması kolaydır. Anılan derlemede ‘su hakkı’, herkesin, kişisel kullanımı⁶ ve meskenindeki (evdeki) gereksinimlerini karşılamak için,⁷ yeterli,⁸ güvenli,⁹ kabul edilebilir,¹⁰ fiziksel olarak ulaşılabilir¹¹ ve bedeli ödenebilir¹² suyun kullanılmasının bir hak olduğu¹³ biçiminde açıklanmıştır.¹⁴

⁴ Özgün metindeki “right to self-determination” karşılığıdır.

⁵ 15 sayılı Genel Yorum, BM İnsan Hakları Komisyonu çerçevesinde, 2002 yılında, bir grup uzman tarafından hazırlanmış “içme suyu hakkı ve sağlık” temalı rehber ilkelerdir. Bu belge BM üyesi devletlerce görüşülmüş ya da kabul edilmiş değildir. Bu nedenle de, hukuken ya da siyasi bakımdan bağlayıcılık taşımamaktadır. Dolayısıyla, sözkonusu belgeye BM bünyesinde yapılan her yollama da bazı devletlerin çekinceleriyle karşılaşmaktadır.

⁶ Özgün metindeki “personel” karşılığıdır.

⁷ Özgün metindeki “domestic use” karşılığıdır.

⁸ “Sufficient” karşılığıdır.

⁹ “Safe” karşılığıdır.

¹⁰ “Acceptable” karşılığıdır.

¹¹ “Physically accessible” karşılığıdır.

¹² “Affordable” karşılığıdır.

¹³ Özgün metindeki “entitles everyone” karşılığında kullanılmıştır.

¹⁴ Öte yandan bir BM Uzmanlık Örgütü olan Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 2003 yılında yayımlanan “Su Hakkı” başlıklı derlemede BMİHYK’nin anılan savıyla çelişen görüşlere rastlanmaktadır. Bu yayının ilk sayfasında, Dr. Gro Harlem Brundtland ve Sergio Vieira de Mello tarafından kaleme alınmış bir Önsöz bulunmaktadır. Dr. Gro Harlem Brundtland, yayının hazırlandığı dönemde anılan BM Uzmanlık Kuruluşu’nun genel direktörüdür. Brezilyalı S. de Mello ise, 2001 yılında Bağdat’taki BM binası havaya uçurulduğu sırada BM Genel Sekreteri K. Annan’ın Özel Temsilci olarak Irak’ta olmasa ve sabotaj yapılan BM binasında bulunmasa, belki bugün BM Genel Sekreteri konumunda olabilecek deneyim ve konuma sahip BM Mülteciler Yüksek Komiserliği memurudur. Sunuş yazısında bu kitabın,

Yine 15 sayılı Genel Yorum'da su hakkıyla ilgili olarak şu özelliklerden de söz edilmiştir:

- '*Su hakkı*', Birleşmiş Milletler (BM) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı'nda ifadesini bulan 'yeterli gıda, giyecek, barınma ve sağlık gibi hakların'¹⁵ bir yan ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Anılan antlaşmada yer alan gıda, barınma, giyecek haklarından yararlanmanın bir ön koşulu olarak, su hakkı da bulunması gerektiği varsayımına dayanmaktadır. Bir başka anlatımla su hakkının varlığı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı'nın, bu antlaşmada düzenlenen insan hakları arasında açıkça söylenmiş olmasa bile zaten var olduğu biçiminde yorumlanmış olmasının ürünüdür.

- Ayırım gözetilmeksizin, herkes tarafından, eşit olarak yararlanılması gereken bir haktr. Bu anlatım kuşkusuz ki 1993 tarihinde Viyana'da yapılan İnsan Hakları Konferansı'ndan bu yana BM bünyesinde üretilen tüm yazılı belgelere yansıtılmasına özen gösterilen "*cinsler arasında ayırım yapmama*" konusundaki duyarlılığın bir ürünüdür. Özellikle evi çekip çeviren, zorlu koşullara karşın ailenin yaşamının sürmesine çalışan, sığınmacı kamplarındaki nüfusun çoğunluğunu oluşturan kadınlar da, erkeklere koşut biçimde su hakkından yararlanmalıdır.

- '*Su hakkı*', su kaynaklarına sürdürülebilir biçimde erişilmesini de gerektirir.¹⁶ Bu anlatım, 1992 tarihli Rio de Janeiro Dünya Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde benimsenen söylem olan "*doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı*"nın insan hakları forumuna taşınmasının sonucudur. 15 sayılı Genel Yorum'daki "*sürdürülebilir erişim*"in gerekçesi olarak 'gıda güvenliği' gösterilmiştir.

'*Su hakkı*'na ilişkin bu açıklamalar 15 sayılı Genel Yorum'da yer almaktadır.

---

yeni bin yıla girildiği günlerde dünyadaki 6 milyar kişiden en az 1,1 milyarının temiz içme suyuna ulaşamadığından, bu sayının özellikle en yoksul olan nüfusu kapsadığından söz edilmekte ve suyu akçalı değeri olan bir meta değil, yaşam için vazgeçilmez bir öge olarak kabul etmek, bu görüşü benimsetmek üzere hazırlandığı vurgulanmaktadır. (*Right To Water*, Dünya Sağlık Örgütü, (Fransa, 2003), s. 3.) Ne var ki, WHO Örgütü'nün bu çalışmasının ne gibi bir etki doğuracağı ancak önümüzdeki onyıllar içinde anlaşılacaktır.

¹⁵ Right to adequate food, clothing, housing and health.

¹⁶ 15 sayılı Genel Yorum'un İngilizcesinde "sustainable access to water resources" olarak kullanılmıştır.

Kaygı duyulması gereken nokta, bir kez 'su hakkı'ndan söz edilmeye ve bu konuda raporlar yazılmaya başlandığında, bu hak, onun varlığının tanınmasını zorunlu kıldığı ileri sürülen öğelerden soyutlanacak, giderek biçim değiştirerek ve kendi başına, mutlak bir hak olarak kalacaktır. Bu hakkın farklı ülkelerdeki kullanılma biçimlerinin altına yeni ve farklı veriler işlenecektir.

Su hakkının varlığından ilk kez söz edilen 15 sayılı Genel Yorum'da, su hakkı, şu özgürlükleri de beraberinde getirdiği görüşüyle genişletilmektedir: Herkes, su kaynaklarıyla olan bağlantısının keyfi olarak kesilmesi ya da su kaynaklarının kirletilmesi gibi müdahalelerden¹⁷ kurtulma özgürlüğüne sahiptir. Ayrıca herkesin, su altyapısından (tesisat sisteminden) ve su hakkından eşit olarak yararlanılmasına olanak yaratacak bir yönetime sahip olmak özgürlüğü vardır.¹⁸

Buraya kadar sayılan açıklamalardan, 15 sayılı Genel Yorum'u kalem alanlar su hakkını, bireysel olarak yararlanılacak bir insan hakkı olarak tasarladıkları sonucuna varılmaktadır.

Yine 15 sayılı Genel Yorum'da, suyun yalnızca ekonomik bir meta olarak değil, ayrıca sosyal ve kültürel bir değer olarak değerlendirilmesi, su hakkından yararlanmanın sürdürülebilir olması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁹

'Yeterli su'yla neyin kastedildiği, farklı koşullara göre değişmektedir. Örneğin, her bireyin içmek, kişisel temizliğini yapmak, giyim eşyalarını yıkamak, yemek yapmak ve ev içi hijyen koşullarını sağlamak gibi kişisel ve evsel kullanımı bakımından yeterli ve sürekli suya hakkı olduğu biçiminde açıklanan su hakkından yararlanılabilmesi için gerekli olan, ilkin suyun bulunmasıdır.²⁰ Burada sözü edilen suyun bulunup bulunmadığı konusundaki yorum ise, sağlık, iklim ve çalışma koşulları dikkate alınarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) belirlenen rehber ilkelere göre yapılacaktır.

¹⁷ "Interference" karşılığında kullanılmıştır.

¹⁸ "Entitlements" karşılığındadır. Bu konuda, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, belirli grupların yaşadığı mahallelerinin, bir mahkeme kararı olmaksızın suyunu kesme kararı vermiş olan yönetim örneği hemen her belgede karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Dünya Sağlık Örgütü yayını Right to Water, s. 19.

¹⁹ Bu görüşün Dünya Sağlık Örgütü tarafından da benimsendiğini yukarıda belirtmiştik.

²⁰ Özgün metinde kullanılan "availability" karşılığında kullanılmıştır.

Suyun, kişisel ve evsel amaçlarla kullanılacak oluşu, mevcut suyun kalitesini²¹ önemli kılmaktadır. İnsan sağlığı bakımından tehlikeli olan mikroorganizmalar, kimyasal maddeler ve radyolojik tehlike içermeyen su, kastedilen su kalitesinin düzeyidir. Suyun rengi ve kokusu, kirli alternatif kaynakları kullanmaktansa kişilerin yeğ tutmalarına yetecek, kabul edilebilir düzeyde olmalıdır.

'Su hakkı'na kaynak olarak gösterilen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (m. 11 ve 12),²² devlete egemenliği altındaki topraklarda (ülkesinde) bulunan su altyapısı ile sağlık ve temizlik hizmetlerini herkes için erişilebilir kılmak²³ ödevini getirdiği biçimde yorumlanmaktadır. "Erişilebilirlik", su kaynağını güvenli bir mesafede oluşturmak, kullanılan su için ödenebilir hesap pusulası çıkarmak, yaş, cinsiyet, sağlık (fizikî ya da ruhsal sağlık), cinsel eğilim, medeni, siyasi ya da başkaca yönelimleri gerekçesiyle ayırım gözetmeksizin, yani eşit biçimde sağlanması gerektiği olarak düşünülmektedir. Bu hak, ayrıca suya ilişkin bilginin kamuoyuyla paylaşılmasını da gerektirmektedir.

O halde, su hakkı salt kişisel bir hak değil, toplumun tamamının yararlanacağı bir hak ve özgürlük niteliğindedir.

2. Karşıt Görüşün Dayanakları Neler Olabilir?

Bir insan hakkı olarak su hakkının varlığıyla ilgili yukarıdaki gerekçelendirme, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (m. 25) ya da Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı'nda açıkça düzenlenmeyen bir hakkın varlığını kanıtlamak üzere ileri sürülmüştür. Bunlar, BM bünyesinde kabul edilmiş temel insan haklarına ilişkin antlaşmalara taraf olan devletlerin bilerek, isteyerek esirgemek yükümünü üstlenmiş olmadıkları bir hakkın varlığına inandırmak için ileri sürülen savlardır. BM İnsan Hakları platformu bakımından önemi, 15 sayılı Genel Yorum'da yer alan öğeler üzerine gelişmesidir.

²¹ Özgün metindeki "quality" karşılığında kullanılmıştır.

²² Anılan hükümlerden ilkinde, herkesin kendisi ve ailesi için yeterli gıda, giyim ve ev dahil olmak üzere yeterli bir yaşama standardı hakkına sahip olduğundan, ikincisinde ise uygun sağlık ve hijyen koşullarında yaşama hakkından söz edilmektedir. Bu hükümlerin geniş ve günün koşulları ışığındaki yorumundan bir su hakkının bulunduğu sonucuna 15 sayılı Genel Yorum'da rastlanmaktadır ki bunun hukuki ya da bağlayıcı bir belge olmadığına önceki yazımda dikkat çekmiştim.

²³ Erişilebilirlik özgün metindeki "accessibility" karşılığı kullanılmıştır.

Devletlerin imzasına açılan temel insan haklarına ilişkin antlaşmalarda yer almaması bir hak söz etmenin yerindeliği tartışmalıdır.²⁴

Böyle bir hakkın varlığından söz edilmesine karşı çıkarken, gerçekten susuzluk çeken, hatta susuzluktan yok olan (Sudan, Etiyopya gibi) bazı ülkeler ile uygarlıkları yok saymak kastıyla hareket etmiyorum. Bu karşı tezin düşünülmesine ve savunulmasına yol açan bir dizi kaygıdır. İlk olarak, “*su hakkı*”nın varlığının temeli olarak gösterilen ekonomik, sosyal ve kültürel hakların (yaşama hakkı ya da düşünce, ifade ya da inanç özgürlüğü gibi) vazgeçilmez (nonderogable) ya da temel insan haklarından farkı anımsanmalı ve “*sosyal adaletsizlik ile felsefe*” ilişkisi irdelenmelidir.²⁵ Temel kişi haklarının bir bölümü kişilerde insanın yapısal olanaklarının doğrudan doğruya korunmasına ilişkindir. Bir bölümü ise “*dolaylı korunan kişi hakları*” olarak da adlandırılabilen ekonomik, sosyal, kültürel haklar adı altında yer alan haklardır. Bunlar ülkeden ülkeye, her birinin koşullarına göre farklı boyutlarda tanınabilen ve gerçekleştirilebilen haklardır. Bu ikinci tür hakların devlet tarafından eşitçe korunamaması ve gerçekleştirilememesi (yani sosyal adaletsizliğin) gerekçesi olarak, ekonomik sorunlar gösterilebilmektedir. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı buna olanak tanımaktadır (m. 2/1).

Bireylerin yemek, barınmak, sağlığının korunması ve eğitim gibi temel gereksinimlerinin karşılanması bakımından, siyasal yönetimin (devletin) eylemi ya da eylemsizliği önemlidir. Devletin kamu varlığını bütün yurttaşların temel haklarına ilişkin gereksinimleri eşitçe karşılanabilmesi için kullanmaması durumunda, sosyal adaletsizlik savı gündeme gelir.²⁶

²⁴ Tartışılması gereken bir başka soru da tarafı bulunduğumuz bir antlaşmanın yorum yoluyla genişletilmesinin ürünü olan yeni bir insan hakkı ülkemiz hukuk sisteminde nerede yer alacaktır. Anayasamızın 90. maddesinin 5. fıkrasına 07.05.2004 tarih ve 5170 sayılı yasayla yapılan ekleme, temel hak ve özgürlüklere ilişkin antlaşmaları Türk yasalar hiyerarşisinde yasalarımızın üzerine koymuştur. Bu fıkrada, zaten var olan ve antlaşmalara karşı Anayasa yargısına gidilemeyeceği hükmü dolayısıyla da, taraf olacağımız temel hak ve özgürlüklere ilişkin antlaşmaların Anayasamızın da üstünde bir yere getirilmiş olduğu söylenebilecektir. Taraf olduğumuz Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Misakı'nın bazı maddelerinin yorum yoluyla genişletilmesinin ürünü olan ‘su hakkı’nın bu durumda kurallar hiyerarşimizde yerinin bulunup bulunmadığı sorusunun da düşünülmesi yerinde olacaktır.

²⁵ İoanna Kuçuradi, İnsan Hakları - Kavramları Ve Sorunları, s. 23-25 (Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2007).

²⁶ Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Cyrus R. Vance’in bu sözleri için bkz.

Yerküremizin iklimi üzerinde insan eliyle yaratılan değişikliğin tüm gücüyle hissedilmeye başlandığı 2007 yılında, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar şemsiyesi altında ama kendi başına ve yeni bir haktan söz etmek ne kadar akılcıdır? Böyle bir hakkın varlığından söz edilmesi zamanla bu düşüncenin sıradanlaşması, giderek şimdiden öngöremeyeceğimiz, ortaya çıktığında ise karşılayamayacağımız istemlerin doğmasına kapı aralamak amacını mı gütmektedir? Evrensel düzlemde benimsenecek bir '*su hakkı*' uygulamada, devletleri vatandaşlarının bu hakkını korumak için yeni istemlerde bulunmaya itebilir mi? Kamu kaynakları kıt olan bir devlet, suyun ancak yeni kaynaklardan bulunabilecek olması durumunda, acaba komşularından ellerindeki fazlasını talep edebilecek midir? Bu istem kabul edilemezse zor kullanılabilir midir?

3. İnsan Haklarının Tarihçesinden Örnekler

Yeni oluşturulmaya çalışılan bir "*insan hakkı*"ndan söz ettiğimiz önceki yazıda kısaca insan hakları hukukunun gelişimindeki bazı satırbaşlarını anımsamakta yarar olacaktır:

a) İnsan hakları ve özgürlükleri düşüncesinin başlangıçta köle, serf ve köylülerin canlarını ve mallarını güvence altına almak kaygısından kaynaklandığı görülür. Bir başka anlatımla "*insan hakları*", sıradan insanların canlarını ve mallarını, iktidarı elinde bulunduran tekerkin (monark) keyfi yönetimine ve işlemlerine karşı esirgemek isteğinin ürünüdür.

İnsan Haklarının gelişiminde, özellikle Anayasa hukukçularınca sıklıkla anılan ve insan hakları belgeleri arasında bir ilk örnek olarak adı en çok yinelenen Magna Carta'nın gerçek niteliğini irdeleyen bir yazarın değerlendirmesi anımsanabilir. Buna göre, Magna Carta hürriyetlerin temeli ya da bir insan hakları belgesi olmayıp, feodalizmin manifestosundan başka bir şey değildir. Magna Carta, aslında İngiltere'de aristokratların kendi mallarını güvence altına almak amacıyla krala kabul ettirdikleri bir dizi berattır. Böylece aslında İngiliz feodal hukuku yazılı hale getirilmiştir ki, bu beratın bir temel insan hakları belgesi olarak algılanması düşündürücü olmalıdır.²⁷

İ. Kuçuradi, *a.g.e.*, s. 17.

²⁷ Prof. Dr. Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş* (İstanbul 1997), s.11-12.

Tarih içindeki gelişimi bu tür şaşırtıcı örneklerle dolu olan insan hakları yelpazesine 21. Yüzyılın iklim değişikliğini doğrudan doğruya yaşamaya başladığımız şu günlerinde 'su hakkı'nın başlı başına, yeni bir insan hakkı olarak eklenmeye çalışılmasının gerçek nedenini anlamak için biraz düşünmemiz gerekir.

b) İnsan hakları hukukunun temel hareket noktasına bakıldığında: Haklar düşüncesinin, kişilerin can ya da malını korumak amacından doğmuş olmasının bir uzantısı olarak, bir mal ya da akçalı değere bağlanmamış olan varlıkların korunması düşüncesinin başarıyla savunulamamış ve uygulanamamış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu saptamayı desteklemek için "*insanlığın ortak kalıtı*" olan (hiçbir devletin egemenliğinde olmayan) açık denizler ile bu sulardaki canlı kaynak varlığı, yani balık ve deniz memelilerinin korunması konusundaki başarısızlığımız akla gelen örneklerdir. Dünyanın yaşayan en büyük memeli türleri olan balinaların korunması amacıyla 1950'li yıllarda kurulmuş olan Balınacılık Komisyonu'na ve balinaların tükenmeye karşı korunmasını öngören uzlaşya karşın günümüzde Japonya, Norveç, İzlanda gibi ulusların esirgenmesi gereken balina türlerini avlamaya ve tüketmeye devam etmeleri insanlık bakımından şaşırtıcı sayılmaz mı? Bu ulusların gıda güvenliği için gerekli alternatif kaynakları yaratacak kapasitesi yok mudur ki balina etine gerek duymaktadırlar?

Benzer biçimde, yerküremizin denizlerindeki akıntıları, rüzgârları ve iklimi bakımından çok önemli düzenleyici bir işlevi bulunduğu kabul edilen kutuplardaki buzulların korunamamış olması da bir başarısızlık örneğidir.

Daha önce de verilmiş olan bir başka başarısızlık örneği de, açık denizlerin altında kalan deniz dibinin ("*Bölge*" olarak adlandırılmıştır) ve burada serbestçe yüzer durumda bulunan mangan yumrucuklarının esirgenmesi amacıyla ortaya atılmış olan "*insanlığın ortak kalıtı*"nın durumudur. Bu düşüncenin temelinde, hiçbir devletin egemenliği altında bulunmayan açık denizlerin altında keşfedilen bu yeni zenginlik kaynağının insanlığın yararlanmasına açık tutulması anlayışı yatmaktadır. Bu konu, 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlenmiştir. Antlaşmada "*Bölge*"de bulunan doğal kaynaklar özetlenen anlayışa sadık kalınarak hükme bağlanmıştır. Ancak bu hükümler uygulamada, yalnızca sözde kalmış ve açık denizlerin deniz dibi, günümüze dek, derin denizlerde yatırım yapabilen birkaç güçlü ve varlıklı devletin hegemonyasında kalmıştır.

4. Batılı Anlayışta İnsan Hakkı

Yalnızca paraya endekslenmiş değerler mi gereken ilgiyi çekiyor? Yalnızca bu değerler mi etkin olarak korunabiliyor? Batı kültürü yalnızca para ve parayla ölçülebilen değerlere mi önem vermekte? İklim değişikliğinin hızla kıt bir kaynak haline getirdiği suyun da ancak para olarak değerlendirildiğinde korunabilecek oluşu bu nedenle midir? Onun için mi, su hakkından söz edilirken mutlaka suyun ederine, yani akçalı boyuta değinilmektedir?

Su, tüm canlı türlerinin yaşaması bakımından vazgeçilmez olan bir değerdir. Bu yüzden de tüm insanlığın ortak değeridir. Kıt olduğu bölgelerde özellikle esirgenmeli ve tüm canlılarca kullanılması gereği gözetilerek, özenle kullanılmalıdır.

(a) Su Kaynağı Üzerindeki İyelik Konusu

Bu aşamada, suyu, ot ve ateş gibi 'mubah' olarak niteleyen Mecelle'ye dönelim: Mecelle'deki, suyun tüm canlılar bakımından yaşamsal önemini kabul eden ve su kaynaklarını devletin denetimi altına alan bu anlayış, günümüzde de farklı ifadelerle yasalarımızda yerini korumuştur. 1982 Anayasası'nın 168. maddesinde, Türk Kanunu Medenisi'nin 641. maddesinde ve yeni Türk Medeni Kanunu'nun 715. maddesinde "yararı kamuya ait mallar, devletin hüküm ve tasarrufu altında" kabul edilmiş; bireysel ve özel mülkiyet kapsamı dışında tutulmuştur.

Su kaynaklarını, bir mal, paraya çevrilebilen bir değer olmanın dışında, canlı yaşamı bakımından vazgeçilmez bir değer sayan bu anlayışın uluslararası düzlemde de yeğlenmesi arzu edilir. Uluslararası düzlemdeki örnekler, özellikle de son olarak BMİHYK tarafından Mayıs 2007'de düzenlenen "su ve hijyen hakkı ile insan hakları" konulu görüşmelerde çeşitli ülkelerdeki uygulamalardan verilen örnekler, böyle bir beklentinin dayanaksız kalacağını göstermektedir. Dolayısıyla, Mecelle'nin "suyu, akçaya çevrilemeyecek bir değer" yani "mubah" olarak kabul eden anlayışın evrensel olarak uygulanması olasılığı zayıf görünmektedir. Günümüze kadar uluslararası düzlemde türlü örnek uygulamalar dikkate alındığında, su kaynaklarına ilişkin Türk hukukundaki anlayışa benzer bir yaklaşım kabul edilse bile, para ve altın,

elmas, değerli madenler gibi paraya çevrilebilen zenginliğin denetimini elde tutmayı temel alan Batı kültürünün böyle bir anlayışı uluslararası düzlemde etkisiz kılacağından kaygı duyulmalıdır.

(b) Sudan Yararlanma, Suyu Kullanma Hakkı

Günümüzde 'su' ile ilgili konular uluslararası düzlemde, su hakkı, su kaynaklarının akılcı kullanımı, suya erişim hakkı ya da su sporları, su vasıtaları gibi birbiriyle ilgili olmayan formatlarda ortaya çıkmaktadır. Tüm egemen devletlerin üyesi bulunduğu BM örgütü bünyesinde yapılan bazı çalışmalar, sorunlu olan bölgelerin nabzını tutabilmektedir. Kıtık, kuraklık ve bunlara bağlı yokluk, yoksulluk çeken ulusların sorunlarının yansıtıldığı BM ile uzmanlık örgütlerindeki bazı çalışmaların, Türk hukukunda bulunduğuna değindiğimiz bu anlayışa yaklaştığı savunulabilir. Uygulamadaki etkinliği şimdilik tartışmalı görünen bu düzenlemelerin başında, BM çerçevesinde 2000 yılında kabul edilmiş olan "Yeni Bin Yıl Bildirgesi" gelmektedir.²⁸

BM bünyesinde, Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 2004 yılında oluşturulan "Su ve Sağlık Danışma Kurulu", 2015 yılına dek tüm dünyada güvenli suya erişemeyen ya da satın alamayan nüfusu yarıya indirmeyi hedef edinmiştir. Yine aynı sürede, temel sağlık altyapısı bulunmayan nüfusun da yarıya indirilmesi hedeflenmektedir.²⁹

Uluslararası su forumlarından biri de, Beşinci Toplantısı'nı "Ayrı-lıkları Su ile Birleştirmek" adı altında, 2009 yılı Mart'ında bir hafta süreyle İstanbul'da yapacak olan "Dünya Su Konseyi"dir. Söz konusu Su Konseyi'nin bugüne dek yapılan dört uluslararası konferansında dört farklı Bakanlar Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu metinlerin ne ölçüde yasa-ya geçirildiği, ya da etkili olduğu tartışılır.

²⁸ BM Genel Kurulu'nda, kabul edilen A/55/L.2 simgeli "United Nations Millenium Declaration" başlıklı karar.

²⁹ Halen içme suyu bulunmayan nüfus 1,1 milyar, temel sağlık (hijyen) altyapısı olmayan nüfus ise 2,4 milyar olarak tahmin edilmektedir. Mısır, Fransa, Kolombiya, Almanya, Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Filipinler, İngiltere ve A.B.D.'den onüç uzmandan oluşan bu Komite ile ilgili olarak bkz. UN NEWS CENTRE, "Annan Creates New Advisory Board on Water and Sanitation", 15 Ocak 2007, UN Homepage.

(c) Suyu Erişim

“Su hakkı” bağlamında dile getirilen bir başka konunun da, “suya erişim hakkı” olduğu görülmektedir. Özellikle İnsan Hakları Komisyonu çerçevesinde son olarak hazırlanan çalışma kâğıdında türlü ülkelerdeki uygulamalardan seçilen örneklerin daha fazla “su kaynaklarına erişim” ile ilgili olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, insanların sağlıklı koşullarda kullanabilmesi için suyun insan yerleşimlerine uzak olan kaynaklardan taşınması örnekleri üzerinde durulmaktadır. Devletin bu hizmeti, insanlar arasında ırk, cins, etnik köken, dil, dini inanç, siyasi ya da başka düşünceleri bakımından ayırım gözetmeksizin, tüm yurttaşlarına eşit olarak sağlaması gerektiğine ilişkin örneklerle dikkat çekilmektedir. Bir başka deyişle “su hakkı”nın altı, şimdilik yalnızca insan yerleşimlerine özgü sorunların ve belde hizmetlerinin bir parçası olan öğelerle doldurulmaktadır. Salt bu örneklerle dayanılarak kendi başına, ayrı bir “su hakkı”nın var olduğunun savunulamayacağını açıklar.

5. Ülkemizdeki Su Kaynaklarıyla İlgili Uygulamalar

“Su hakkı” başlıklı önceki yazımda, ülkemizde son yıllardaki uygulamaları anımsamak için, bu uygulamaların içerdiği yanlışlara ve onlara yöneltilen eleştirilere dikkat çekmiştim. Bu alıntıları yine burada yer bulan bir başka eleştiriyle açıklayabiliriz:

Ülkemizde uygulamada görülen aksaklıklar dolayısıyla eleştiriler Devlet Su İşleri’ne (DSİ) yönelmiş görünmektedir. Kuşkusuz, ülkemizde yanlış olduğunu düşündüğümüz türlü örnekler dolayısıyla yalnızca devlet kurumları sorumlu tutulamaz. Yerel yönetimlerin, belediyelerin, hatta özel kişilerin de hatasız oldukları savunulamaz. Yine de, Devlet Su İşleri’ni kuran 6200 sayılı DSİ Genel Müdürlüğü’nün Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanununun 18 Aralık 1953 tarihinde kabul edilmiş olduğu, 25 Aralık 1953 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak, 28 Şubat 1954’te yürürlüğe girmiş olduğu dikkate alındığında, bu yasanın doğumunun üzerinden en az elli yıl geçmiş olduğu görülmektedir. Böyle bir kurumun oluşturulmasını zorunlu kılan nedenlerden birinin Anadolu’da dönemsel olarak baş gösteren sıtma salgınlarının pek çok can alması olduğu unutulamaz. Aradan geçen yıllarda hem DSİ yararlı kuraklık ve sel savaşım programlarında başarılı olmuş ve

ülkemiz koşulları değişmiştir, hem de gerek bilim adamlarının, gerek politikacıların bazı doğal zenginliklerin önemi konusundaki bilgisi ve deneyimi farklılaşmıştır. Bu süre içinde bir yandan “*eradikasyon*” yöntemiyle sıtma salgını aşılrken öte yandan sığ sular, kara ortasındaki sulak alanlar, özelliği olan bataklıklar, göller, göletler doğal yaşam döngüsü içinde vazgeçilemez bir değer kazanmıştır. Bu gibi doğal zenginliklerin esirgenmesi amacıyla, hazırlanmış bulunan örneğin:

- 1971 tarihli “*Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme*” (Ramsar Sözleşmesi),³⁰

- Çölleşmeyle savaşım amacıyla 1994 yılında imzaya açılmış olan “*Özellikle Afrika’da Ciddi Kuraklık ya da Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadele için BM Sözleşmesi*”,³¹

- 1992’de Rio Zirvesi sırasında imzaya açılan “*Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi*”,³² ve

- 1992 BM “*İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*”ne³³ Türkiye Cumhuriyeti de taraf olmuştur.

Tarafı olduğumuz en azından yukarıda anılan uluslararası antlaşmalarda yazılı ifadesini bulan su, sulak alanlar, bu tür duyarlı ortamlara bağlı yaşayan canlı türlerin korunması konularında günümüzde geçerli olan ve eskisinden farklı nitelikteki anlayışı bizim de kabul etmiş olmamız gerekmektedir. Salt bu antlaşmalar dikkate alındığında, DSİ’ye kuruluş yasasıyla verilmiş bulunan örneğin bataklıkların kurutulması işlevinin günümüzde gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Koşut biçimde, doğal çevre (baraj göletinin kurulduğu alanda yer alan doğal yaşam ve göletin iklim üzerindeki etkisi) konusundaki olumsuz etkisi dolayısıyla uluslararası toplumda destek görmeyen büyük barajlara yenileri eklenirken dikkatli gerekçeler hazırlamak gerektiğinin de göz ardı edilmemesi gerekir.

³⁰ Ramsar Sözleşmesi’nin metni için bkz. 17.05.1994 tarih ve 21937 sayılı R.G., Düstur V. Tertip, C. 33/1, s. 1147.

³¹ Çölleşmeyle savaşımına ilişkin BM Sözleşmesi metni için bkz. 4340 sayılı onaylanmanın uygun bulunduğu dair Kanun, 11.02.1998 tarih ve 23258 sayılı R.G., ve 1998/11003 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 16.05.1998 tarih ve 23344 sayılı R.G., DÜSTUR V. Tertip, C. 37, s. 2396 v.d..

³² Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi metni için bkz. 27.12.1996 tarih ve 8857 sayılı R.G., DÜSTUR V. Tertip, C. 36, s. 683.

³³ İklim Değişikliği Sözleşmesi metni için bkz. 18.12.2003 tarih ve 25320 sayılı R.G.

6. İklim Değişikliği Sorununun İnsanlığa Etkileri

5 Mart 2007 tarihinde yayımlanan İklim Değişikliği Hükümetlerarası Paneli raporunda, *“havayuvvarına karışan sera gazlarının yerkürenin havayuvvarındaki ışık enerjisini süzme yetisi ile kara yüzeylerini değiştirdiği”*nden söz edilmektedir. Aynı raporda, *“1750’den bu yana insan etkinliklerinin etkisiyle küresel havayuvvarındaki karbondioksit, metan ve monoksit (nitrous oxide) yoğunlukları önemli ölçüde yükselerek binlerce yıldan buyana buz kaplı alanlar üzerinde önemli etkiler yaratılmıştır. Karbondioksit yoğunluklarındaki küresel artışın birincil nedeni yağ yakıtların kullanılması ve toprak kullanımının değişmesi; metan ve monoksit miktarındaki artışın birincil nedeni ise tarımdır”* denmektedir.³⁴

Daha 1970’li yıllarda çevreci görüşün parlak teorisyenleri, geleneksel tüketme yöntemlerinin sürdürülmesi durumunda insanlığın yakın bir gelecekte yeryüzünün doğal kaynaklarını olduğu gibi iklimini de etkileyeceğine dikkat çekiyorlardı. Böylesi bir gelişmenin önüne geçebilmek için günümüzde sera gazı olarak anılan, başta karbon dioksit olmak üzere havayuvvarının yapısı üzerinde zararlı etkisi olduğu anlaşılan gazları üreten, geleneksel yakıtların (yağ yakıtların, kömür ve odunun) terk edilmesi, yerine (ısınma ve ulaşımda yararlanılmak üzere) yeni enerji kaynaklarının bulunması gerektiğine de dikkat çekiliyordu.

Bu çevreci teorisyenlerin önerisi, kuşkusuz *“Maymun Çağı”*na (Ape Age) geri dönüş değil. Dönemin çevrecileri, yeni enerji kaynaklarının düşünülmesi ve bulunması için yatırım yapılması gerektiğine değiniyorlar ve geleneksel (örneğin biyolojik tarıma, paylaşımcı) yaşam biçimine geri dönülmesini öneriyorlardı. Önerilen alternatif enerji kaynaklarından –örneğin rüzgâr enerjisi bazı Batı ülkelerinde (İngiltere, Hollanda, Avustralya gibi) ciddiye alınıp uygulanmaya başlanırken– ekonomisi önemli ölçüde geleneksel enerji kaynakları üzerine kurulu olan endüstrileşmiş ülkelerin çoğunluğunda nükleer enerjiden başka ve yeni bir enerji kaynağı yaratılabilmesi için gereken araştırmalar ya hiç yapılmamış ya da sonuç alınmamıştır.

Çevreci görüşlerin ivme kazandırdığı ve 1980’li yıllarda doğmasını sağladığı en önemli gelişme kuşkusuz BM bünyesinde oluşturulan *“Çevre ve Kalkınma Komisyonu”* olmuştur. Başkanlığını Norveç’in bir dönem

³⁴ “Climate Change 2007: The Physical Science Basis – Summary for Policymakers”, Intergovernmental Panel on Climate Change (Mart 2007), s. 2.

Çevre Bakanlığı, daha sonra Dışişleri Bakanlığını yapan Gro Harlem Brundtland'ın yürüttüğü bu Komisyon, 80'lerin sonuna gelindiğinde "Ortak Geleceğimiz" adını taşıyan bir rapor üretmiştir. Bu raporda, insanlığın geleneksel üretim ve tüketim yöntemlerini sürdürmesi durumunda, bunun dünya iklimi üzerinde geri dönüşü olmayan sakıncalı etkiler doğuracağına da değinilmekteydi. Çevre ve Kalkınma Zirvesi, 1992 yılında, Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde toplanmıştı. Zirve'de kabul edilmek ve dünyanın türlü ülkelerinin devlet ve hükümet başkanlarına mal edilmek amacıyla, BM Çevre ve Kalkınma Konferansı sonuç belgeleri ile antlaşmalar (Çevre ve Kalkınma Konferansı Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ve Orman İlkeleri) hazırlanmıştı. Tüm bu belgelerin birincil amacı, olası bir 'kıyamet' (doomsday) senaryosunun önüne geçebilmektir.

Günümüzde, başta Avrupa olmak üzere tüm anakaralarda iklim değişikliğinin yaşandığı, yerkürenin ısısındaki artışa bağlı olan bu değişimin beklenen ilk olumsuz etkisinin ise su kaynakları üzerinde olduğu; ikinci etkilenecek kaynakların ise gıda kaynakları olduğu anlaşılmıştır.

Dünya sıcaklıklarının yükselmesi, Körfez Akıntısı'nın (Gulf Stream) etkisini giderek yitirmesine ve güneye kaymasına, bunun ise Avrupa'da özellikle sıcaklık düşüşlerine neden olacağı öngörülmektedir. 2035 yılında ortalama iki dereceye varacak bir ısı düşüşü ile yağışlarda ortalama yüzde otuzluk (% 30) bir azalma beklenmektedir. Bu değişimle birlikte yüzde onbeş daha kuvvetli rüzgârların orta ve kuzey Avrupa'nın ikliminin Sibiryaya iklimine yaklaşmasına neden olduğundan kaygı duyulmaktadır.³⁵

İklim değişikliğinin temel nedeni ise havayuvurına salınan sera gazlarına bağlı olarak sıcaklarda meydana gelen artıştır. Tahminler 2035 yılında ortalama sıcaklığın, bölgelere göre değişmekle birlikte, iki ile üç derece artacağı yönündedir. 2050 yılında ise bu artışın ortalama beş dereceye yükselmesinin kuvvetli bir olasılık olduğu belirtilmektedir.³⁶ Bu artış oranı sayıca büyük görünmemekle birlikte yerkürenin ısısında buzul çağından günümüze kadar gerçekleşen toplam ısı farkına eşdeğer olması dolayısıyla önemlidir.³⁷

³⁵ "A Survey of Climate Change", The Economist, 9 Eylül 2006 sayısı, s. 8.

³⁶ Sir Nicholas Stern, Stern Review, The Economist of Climate Change, Oaak 2007, s. 6.

³⁷ A. g. e.

Buzul çağından buyana olan ısı artışının yüzyıllara yayılmasına karşılık günümüzde belirlenen ısı artışının meydana gelme süresinin kısalığı tehlikeli sonuçlara yol açacaktır. Bu tehlikelerden ilki deniz suyu düzeyinin yükselmesidir; ikincisi kuraklık; üçüncüsü tarım ve hayvancılıkta gerileme; dördüncüsü salgın hastalıkların yayılması; sonuncusu ise kütleli göçlerin yaşanmasıdır. Isı artışının özellikle Grönland ve Antarktika'daki buz kütlelerinin erimesine yol açacağı; bu durumda, dünya denizlerinin su düzeyinde yükselme meydana geleceği; bunun en açık etkisinin ise dünyanın (Şangay, Tokyo, Hong Kong, Kalküta, Karaçi, Buenos Aires gibi) önemli başkentleri ile ticaret ve bankacılık merkezlerinin bulunduğu küçük adaların ortadan kalkması olacağı yolunda güçlü tahminler yapılmaktadır.³⁸

İklim değişikliğinin ülkemizin yer aldığı coğrafi bölge üzerindeki en önemli etkisinin ise, su konusunda olacağı tahmin edilmektedir. Su kaynaklarının bölge ülkeleri için günümüzde taşıdığı önem ve bu kaynakların hakça kullanılmasında yaşanan sorunlar dikkate alındığında, iklim değişikliğine bağlı olarak bölge devletleri arasında su konusunda yeni sorunların doğmasının kaçınılmaz olduğu öngörülebilir. 2025 yılına gelindiğinde, kişi başına su miktarının dünya ortalamasının yaklaşık dört bin metreküp (4000 m³) olması beklenmektedir. Ortadoğu'da (Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail) günümüzde yaklaşık 950 m³ olan bu miktarın nüfus artışı da dikkate alınarak hesaplandığında, 500-600 m³ düzeyine ineceği tahmin edilmektedir.³⁹

Bölge ülkelerinden en fazla Suriye, Irak ve Ürdün'de ısı artışının duyumsanacağı, bölgenin altı ülkesi arasında suya olan talebin ise en fazla Suriye, Irak ve Lübnan'da artmasının beklendiği öngörülmektedir.⁴⁰ Bölge ülkelerinden en az Irak ve İsrail'in iklim değişikliğinden

³⁸ Stern, adı geçen makale. Bu kaygının doğrudan sonucu olarak 1992 yılında Rio'da imzaya açılan Dünya İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin uygulanmasını izlemek amacıyla, BM bünyesinde bugüne dek bulunmayan, BM Genel Kurulu'nda "küçük ada devletleri birliği" adlı bir grubun oluşturulmasıdır. Bu gruba, çoğu Pasifik Okyanusunda bulunan küçük adaların oluşturduğu kalabalık bir uluslar topluluğu üyedir.

³⁹ J.Berkoff, "A Strategy for Managing Water in the Middle East and North Africa", The International Bank for Reconstruction and Development, (The World Bank, Washington D.C.) 1994.

⁴⁰ M.El-Fadel and E. Bou-Zeid, "Climate Change and Water Resources in the Middle East: Vulnerability, Socio-Economic Impacts and Adaptation", Fondazione Eni Enrico Mattei, Haziran 2001, s. 3 v.d.

etkileneyeceği; Irak'ın nüfusuna yetecek kadar kaynağının bulunması ve İsrail'in ise tarım sektörünün GSYİH içinde düşük bir payı olması ve ileri teknoloji olanaklarıyla değişen koşullara kolaylıkla uyum gösterme kapasitesinin bulunması dolayısıyla yeni durumdan en az etkilenenler arasında yer alacağı düşünülmektedir.⁴¹

Deniz düzeyindeki artıştan en fazla etkilenen bölge ülkelerinin başında Mısır görülmekte, Nil deltasının 2025'ten sonra su altında kalabileceğinden söz edilmektedir.⁴²

Varılacak sonuç, son günlerde her kanaldan önümüze sürülen yerkürenin iklimindeki korkulan değişiklik sürecinin başladığıdır. Bunun önüne geçilemeyebilir. Ancak hepimiz, yani tüm devletler, gönüllü kuruluşlar, gruplar ve bireyler, hepimiz eylem birliği yaparsak, yerküremizi çocuklarımızın yaşayabileceği bir düzeye getirecek temel adımları atabiliriz..

7. Büyük Ortadoğu Projesi

Çevreci teorisyenlerin önermiş oldukları ve bugüne dek hızla terk etmiş olmamız gereken geleneksel enerji kaynaklarının başında petrol ve petrol türevleri gelmektedir. Tüm dünya uluslarının tükettiği petrolün ana üretim yerinin Ortadoğu olduğu ise tartışmasızdır. Temel tüketici ise Batı uygarlığı dediğimiz sanayileşmiş ülkeler.

Günümüzde sanayileşmenin, kapitalist yöntemle kalkınmanın şampiyonu kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri'dir. ABD, alternatif enerji kaynakları yaratma çalışmasının neresindedir? İklim değişikliğine karşı atılması gereken adımların kaçınılmazdır? Bu soruların yanıtını, "*Büyük Ortadoğu Projesi*"nde bulmak olasıdır.

Kabaca Orta Asya'ya kadar uzanan Ortadoğu'daki petrol kaynaklarını Amerikan gözetimi altında tutmayı amaçlama olarak açıklanabilecek olan Büyük Ortadoğu Projesi su konusundan soyutlanamaz. ABD'nin, batıda Fas, doğuda Moğolistan, kuzeyde Çeçenistan ve güneyde Yemen'e kadar uzanan bir coğrafyada yer alan ülkelere yönelik siyasi, hukuki, bilgi/egitim, ekonomi, sosyal ve güvenlik boyutlarını içeren kapsamlı bir "*İslam Coğrafyası*" dönüşüm stratejisi olarak açık-

⁴¹ A. g. e.

⁴² A. g. e., s. 9.

lanan Büyük Ortadoğu Projesi, bu bölgedeki su kaynaklarını da içermektedir.

XXI. Yüzyılda, yerküremizin yalnızca atmosferik iklimi değil, siyasal iklimi de değişmektedir. ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın dile getirdiği gibi, bölgedeki yirmi-iki ülkenin sınırları gözden geçirilebilecek ve yeniden çizilebilecektir.⁴³ Bu siyasal düşünce BM Örgütü'nü kuran anlayışla bağdaşmadığı içindir ki, Irak'a asker göndermeye karar verirken ABD Başkanı BM'nin aracılığını, Güvenlik Konseyi'nin kararının bulunmasını aramamıştır. Bu tümüyle Amerikan çıkarlarının kovalanması sürecidir ve bu çıkarlar yalnızca enerji kaynaklarıyla, yani petrolle de sınırlı değildir. ABD'nin uzun dönemli çıkarlarının yattığı Ortadoğu'daki su kaynaklarının da bu planın bir parçasını oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Burada, yeniden başlangıçta dile getirdiğimiz kaygılara geri dönebiliriz. Başını ABD'nin çektiği, Batılı yani eski sömürgeci devletlerin birincil kaygısı Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını denetim altında tutmaksa eğer, ikinci beklentisinin de su kaynaklarını kontrol etmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna varacak bir yolun da, konuyla ilgili görünmeyen bir platformda, insancıl (hümanist) görünen bir yeni kavramın yaratılması olduğu akla gelmektedir. Tüm insanların eşit olarak yararlanacakları bir '*su hakkı*'. Suyun kıt olduğu ülkelerde ve bölgelerde su kaynaklarına erişim isteminden, ya da su kaynaklarının paylaşılması isteminden kaynaklanacak yeni çatışmalara, bir başka deyişle '*su savaşları*'na⁴⁴ hazırlıklı mı olmalıyız?

⁴³ Basılı ve görsel yayında yer alan sözkonusu açıklama için bkz. "Büyük Ortadoğu Projesi" Vikipedi, <http://wikipedia.org> adresi.

⁴⁴ Özellikle kurak ve su kaynakları kıt bir bölge olan Ortadoğu'da, bazı bölge devletleri arasında ortak kullanılan su kaynaklarının, yeni bir çatışma nedeni olmaması, fakat bir barış fırsatı olarak değerlendirilmesi bazı BM birimlerinin aracılık ettiği su projelerine konu olmuştur. Bkz. BM Çevre Programı, Dünya Bankası ve UNESCO tarafından Nil nehri ve Orta Asya'da ortak yürütülen "Sınırşan akarsu görüşmeleri" (Transboundary river basin dialogues - Expanding the boundary conditions of water sharing) adlı bir programdan başka, BM ve ESCWA tarafından Irak ve Ürdün'de "Üye devletler arasında gerilim azaltma ve su nedenli çatışmaları önlemeyi hedefleyen program 2007 yılında uygulandığı bilinmektedir. (COPING WITH WATER SCARCITY, UN-Water Thematic Initiatives, Ağustos 2006.) Ancak, Birleşmiş Milletler'in bazı sorunlara barışçı çözüm bulmak için yarattığı uzlaşma ortamından, değişen siyasi koşullarda, örneğin bir üye devletin istememesi durumunda yararlanılamayabileceği de bir gerçektir.